

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΡΧΗΓΟΣ - ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΕΝ Τῃ ΕΛΛΗΝΙΚῃ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, αἱ συνώνυμοι λέξεις ἀρχηγός καὶ ἀρχηγέτης¹ τίθενται πολλάκις ὡς ἐπωνυμῖαι θεῶν, ἡρώων καὶ λατρευομένων ἐν γένει προσώπων καὶ ἔνεκα τούτου κέκτηνται σπουδαιοτάτην σημασίαν ἐξ ἐπόψεως θρησκευολογικῆς.

Ἐν τοῖς πρόσθεν ἐξητάσαμεν τὰς λέξεις ταύτας καὶ διεπιστώσαμεν ὅτι ἀμφότεραι σημαίνουσι πάντοτε τὸ πρῶτον εἶναι, εἴτε τακτικῶς εἴτε χρονικῶς. Οὕτως ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ ἀρχηγός τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὁ γενάρχης εἶναι ὁ ἀρχηγός τοῦ γένους, ἀλλὰ κυρίως θεοὶ καὶ ἥρωες δύνανται πολλῶ μᾶλλον νὰ ὦσιν ἀρχηγοὶ - ἀρχηγέται τῶν λατρευόντων αὐτούς, τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἑαυτοὺς θεμένων, τῶν πόλεων ἢ φυλῶν αἰτίνας αὐτοὺς ἰδιαιτέρως ὡς προστάτας καὶ γενάρχας αὐτῶν τιμῶσι. Ἐκ παραλλήλου καὶ θεοποιηθέντα ἐν γένει πρόσωπα, ἀπολαύοντα ὡς ἐκ τούτου λατρευτικῶν τιμῶν, δύνανται νὰ κληθῶσιν ἀρχηγοί. Κατὰ ταῦτα αἱ λέξεις ἀρχηγός - ἀρχηγέτης, θρησκευολογικῶς ἐξεταζόμεναι, δὲν εἶναι ποιητικαί, ἀλλὰ λατρευτικαὶ ἐπωνυμῖαι², ἀποδιδόμεναι ὑπὸ ομάδος ἀνθρώπων πρὸς τι θεῖον ἢ τῆς θεότητος μετέχον πρόσωπον, ὅπερ οὕτοι ἰδιαιτέρως σέβουσι καὶ ὑφ' οὗ τὴν ἰδιαιτέραν προστασίαν οὗτοι ἐπιθυμοῦσιν ὅπως εὐρίσκωνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Θ Ε Ο Ι

α') Ἀπόλλων.

Ἐκ πάντων τῶν φερόντων τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἀρχηγοῦ - ἀρχηγέτου, ὃ τὰ μάλα δι' αὐτῆς λατρευόμενος ὑπῆρξεν ὁ θεὸς Ἀπόλλων³. Πλεῖσται ἀποικίαι ἐλάτρευον αὐτὸν ὡς ἀρχηγέτην αὐτῶν, κυρίως ἐν

1. Αἱ λέξεις αὗται, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἐξέθεμεν, εἶναι συνώνυμοι· ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρησιμοποιοῦμεν ἀμφοτέρας τὰς λέξεις ἀδιακρίτως.

2. Πρὸβλ. Kern, ἀρθρ. ἀρχηγέτης ἐν PW III στ. 441.

3. Kern, ἐνθ' ἄνωτ. E. Curtius, Griech. Geschichte I⁶ σελ. 494 κ.έ. L. Preller - C. Robert, Griech. Mythologie I⁴, σελ. 269.

Ἰταλία καὶ Σικελία, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μητροπόλεις¹. Οὕτως ὁ Ἀπόλλων ἐλατρεύετο ὡς ἀρχηγέτης ἀποδεδειγμένως ἐν²:

Ἀλαΐση τῆς Σικελίας, Ἀλικαρνασσῶ, Ἀπολλωνία, Ἀτταλεία τῆς Παμφυλίας, Δήλω, Ἐννα τῆς Σικελίας, Ἐρυθραῖς, Θήρα, Θουρίοις, Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας, Κυζίκω, Κυρήνη (ἀποικία τῆς Θήρας), Λεοντίοις, Μεγάροις, Μύνδω τῆς Καρίας, Νάξω τῆς Σικελίας, Ὀτουράκ³ τῆς Φρυγίας, Ρηγίω, Ταυρομενίω.

Ἐκτὸς τούτων⁴ ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις ὅτι καὶ ἐν ἑτέροις πόλεσιν ἐλατρεύετο ὁ Ἀπόλλων ὡς ἀρχηγέτης⁵.

Ἡ προσωνυμία τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς ἀρχηγέτου - ἀρχηγοῦ δύναται καὶ αὕτη γὰρ ἐκλήφθῃ χρονικῶς ἢ τακτικῶς. Καὶ χρονικῶς μὲν σημαίνει ἐν προκειμένῳ τὸν Ἀπόλλωνα ὡς γενάρχη, τακτικῶς δὲ ὡς ἡγέτην ἢ ὀδηγὸν ομάδος τινὸς ἀνθρώπων, φυλῆς ἢ πόλεως. Συγκεκριμένως, ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν ἀπεδίδετο ἡ προσωνυμία εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ὑπὸ τῶν ἀποικιστῶν.

1. Χρονικὴ σημασία τῶν προσωνυμιῶν ἀρχηγός - ἀρχηγέτης.

Ὁ Ἀπόλλων ἦτο ὁ θεὸς τῶν σπουδαιοτέρων ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἦτοι τῆς γεωργίας, τῆς κτηνοτροφίας, τῆς ὑγείας καὶ τοῦ πολέμου⁶. Ὅπως ἐφρόντιζε διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ποιμνίων,

1. εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἀρχηγοῦ - ἀρχηγέτου ἀπεδίδετο συνήθως εἰς τὸν ἐπώνυμον ἥρωα πόλεως τινος. Πρβλ. M. Nilsson, *Geschichte der griech. Religion* I² σελ. 638.

2. Ἰδ. τὰς σχετικὰς παραπομπὰς παρὰ Sp. Lampros, *De conditorum coloniarum graecarum*, σελ. 11 κ.έ. Wernicke, Ἀρχηγέτης ἐν *PW* III σελ. 443. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀπόλλων, αὐτόθ. σι. 44. Roscher, *Apollo und Mars*, σελ. 83, ὑποσ. 180, πρβλ. Welcker, *Götterliste* II σελ. 367. Preller-Robert, *Griechische Mythologie* I 4, σελ. 269 ὑποσ. 3. Ἰδ. παραπ. καὶ ἐν *Λεξ. Liddell-Scott* καὶ *Κωνσταντινίδου* ἐν λ. ἀρχηγέτης.

3. Otourak (W. M. Ramsay, *The cities and Bishopries of Phrygia*, ἐν *Journ. of hell. Stud.* 4, 419) ἢ Oturah (Wernicke, ἐνθ' ἄνωτ.).

4. Ὁ Preller (Robert, *Griech. Mythol.* I⁴ σελ. 580, ὑποσ. 1) θέλει τὸν Ἀπόλλωνα ἀρχηγέτην λατρευόμενον καὶ ἐν Τριοπίῳ, παραπέμπων εἰς *Σχολ. Θεοκρ.* XVII 69, ἐνθα ὁμως ἀναφέρεται ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλ' οὐχὶ ὡς ἀρχηγέτου.

5. Ἰδ. Sp. Lampros, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 16 κ.έ.

6. W. H. Roscher, *Apollo*, ἐν *Lex. der griech. und röm. Mythologie* I¹ σι. 438. Τοῦ αὐτοῦ *Apollo und Mars*, σελ. 78. Πρβλ. Preller-Robert, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 269.

οὕτως ἑμερίμνα καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεότητος, ὥστε νὰ θεωρῆται ὁ κατ' ἑξοχὴν θεὸς - προστάτης τῆς ἀναπτυσσομένης νεότητος¹, τῆς ὁποίας αὐτὸς ὡς πατήρ, γενέτωρ καὶ φερέσβιος καὶ βιοδότης² ἔλατρευετο. Δεδομένης δὲ τῆς μεγίστης σπουδαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων ἐκδηλώσεων, ὧν ὁ Ἄπόλλων ὡς θεὸς ἔλατρευετο καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ὅπως ἔχωσι τῶν ἐκδηλώσεων τούτων προστάτην κραταιόν, ἐννοοῦμεν τὸ πῶς ὁ Ἄπόλλων ἐθεωρήθη ἐν συνεχείᾳ οὐ μόνον τῆς νεότητος πατήρ καὶ γενέτωρ γενικῶς, ἀλλὰ καὶ εἰδικῶς γενάρχης φυλῶν, πατριῶν καὶ κατοίκων πόλεων, λατρευόμενος ὑπὸ τούτων ὡς³ ἀρχηγέτης⁴ - ἀρχηγός⁵, πατρῷος⁶, προπάτωρ⁷, γενέτωρ⁸, πρόγονος⁹.

Πλεῖσται πόλεις ἀνάγουσι τὴν ἰδρυσίν των καὶ φυλαὶ τὴν ἀρχὴν των εἰς υἱοὺς ἢ ἀπογόνους τοῦ Ἄπόλλωνος. Ἀπόγονοι τοῦ Ἄπόλλωνος εἶναι ὁ Ἴων, ὁ Δῶρος, ὁ Δρύωψ, ὁ Λαπίθης, ὁ Σύρος, ὁ Ἀμφίθεμις. Υἱοὶ τοῦ Ἄπόλλωνος ἦσαν οἱ ἰδρυταὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ὀνομασθεισῶν πόλεων, Ἀμφισσος, Χαίρων, Δελφός, Ἐλευθήρ, Ἐπίδαυρος, Κόρωνος, Κύδων, Λυκωρεὺς (Λύκωρος), Μάραθος, Μεγαρεύς, Μίλητος, Νάξος, Ὀάξης, Ὀγκιος, Φίλανδρος, Φυλακίδης καὶ ἄλλοι¹⁰. Ὑπ' αὐτὴν

1. W e r n i c k e, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 11. P r e l l e r - R o b e r t, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 272 κ. ἐξ.

2. Πρβλ. C. I. G. 5973c, 5.

3. Αἱ κατωτέραι προσωνυμῖαι δὲν ἀποδίδονται, βεβαίως, εἰς τὸν Ἄπόλλωνα μόνον. Πρβλ. τὰ σχετικὰ ἄρθρα ἐν P W, ἐν R o s c h e r, Lex. der griech. und röm. Mythologie κ. ἄ.

4. Πολλαχοῦ, π. χ. C. I. G. 3905. 3906β.

5. Π. χ. αὐτόθ. 3595.

6. Αὐτόθ. 378. 465. Π λ ο ὕ τ. Ἡθ. (περὶ Πυθ. μαντ.) 402 A. Βίοι παρὰλλ. (Δημήτρ.) 908 D : ὡς καὶ πατρῷος ἐστὶ καὶ λέγεται τοῦ γένους ἀρχηγός. D i t t. O. G. I. S. 565, 10.

7. C. I. G. 3493. 3497. 3500. Πρβλ. Bull. corr. hell. XI 1887, 102.

8. Εὐ ρ ι π. Ἴων 136 : Φοῖβός μοι γενέτωρ πατήρ. Π λ ο ὕ τ., ἐνθ' ἄνωτ. Πρβλ. ἐν γένει L. P r e l l e r - C. R o b e r t, Griech. Mythologie I⁴ σελ. 272 - 273, ἐνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναφέρεται ὅτι Γενέτωρ εἶναι « ohne Zweifel derselbe Apollo welcher in Athen gewöhnlich Πατρῷος genannt und als Stammgott der ionischen Geschlechter... auf verschiedene Weise in die attische Sagengeschichte eingeschoben wurde ». Πρβλ. καὶ W. H. R o s c h e r, ἐνθ' ἄνωτ. I₁ στ. 439. Τοῦ αὐτοῦ, Apollon und Mars, ἐνθ' ἄνωτ.

9. Ἰδ. W. H. R o s c h e r, Lex. ἐνθ' ἄνωτ. H. v. G e i s a u, ἄρθρ. Πρόγονοι θεοί, ἐν P W XLV στ. 114.

10. Πρβλ. W. H. R o s c h e r, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 439 - 440, τοῦ αὐτοῦ, Apollon und Mars, σελ. 78.

τὴν ἔννοιαν θεωρεῖται ὁ Ἄπολλον ὡς ἀρχηγὸς τοῦ γένους τῶν Σελευκιδῶν¹ καὶ ὡς τοιοῦτος παρίσταται ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν.

2. Τακτικὴ σημασία τῶν προσωνυμιῶν ἀρχηγὸς - ἀρχηγέτης.

Ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι ἡ συνήθεια, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ομάδος τινὸς ἀποικιστῶν, νὰ ἐρωτᾶται ὁ θεὸς Ἄπολλον ἐν τῷ μαντεῖῳ τῶν Δελφῶν² καὶ νὰ τίθενται οἱ μεταναστεύοντες ὑπὸ τὴν προστασίαν τινός, ὅστις ἦτο σχεδὸν πάντοτε ὁ Ἄπολλον³.

Πόθεν ἐξηγεῖται τὸ ὅτι ὁ Ἄπολλον ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν μελλόντων νὰ μεταναστεύσωσιν ὡς ὁ προστάτης καὶ ἀρχηγὸς αὐτῶν; Κατωτέρω παραθέτομεν πιθανὰς τινὰς ἐξηγήσεις τοῦ φαινομένου τούτου.

Ἐκ πάντων τῶν μαντείων, ἐκεῖνο ὅπερ ἀπήλαυε τῶν μεγαλυτέρων τιμῶν ὑφ' ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων ἦτο τὸ ὑπὸ τῶν μελλόντων ἀποίκων ἐρωτώμενον μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ὁ δὲ Ἄπολλον ἐλογίζετο ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν μαντικὸς θεός⁴.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλος λόγος φαίνεται ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην τιμὴν τοῦ θεοῦ τούτου⁵. Ὁ Ἄπολλον ἐθεωρεῖτο ὡς ἀρχηγέτης - γενάρχης πολλῶν φυλῶν ἑλληνικῶν καὶ πολλῶν μητροπόλεων ἰδρυσασῶν ἀποικίας. Οὕτως ὁ Ἄπολλον ἐθεωρεῖτο γενάρχης τῶν Ἰώνων⁶. Ἐπίσης τῶν Δωριέων διὰ τῶν Ἡρακλειδῶν⁷. Ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων

1. Ditt. Syll. 156, 26. Ἰουστίν. 15, 4. C.I.G. II 3595.

2. Καθ' Ἡρόδοτον 5, 42 ἡ ἐπερώτησις αὕτη ἀνήκεν εἰς τὰ πρὸ τῆς ἀποικίσεως νομιζόμενα. Πρβλ. Κικέρ. De divinat. 1, 1, 3. Βιργ. Αἰν. 3, 88-89. Ἰουστίν. 8, 2. Ὄριγ. κατὰ Κελο. Z' 695α. Πρβλ. Busolt, Griech. Staatskunde II σελ. 1265 κ.έ. Hiller von Gärtrigen ἐν PW IV στ. 2536. M. Nilsson, Gesch. der griech. Religion I² σελ. 638. Hermann-Swoboda, Staatsaltertümer I⁶ 3, σελ. 187.

3. Πρβλ. Kern Ἀρχηγέτης ἐν PW III στ. 441-442. E. Curtius, Griech. Geschichte I⁶ σελ. 494 κ.έ. L. Preller, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 269 καὶ τὰς ὡς ἄνω παραπομπάς. Δίαν διαδεδομένη ἦτο ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζεται κτιζομένη τις πόλις κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ - προστάτου αὐτῆς. Ὑπὲρ τὰς τριάκοντα πόλεις φέρουσι τὸ ὄνομα Ἀπολλωνία. Ἰδ. PW III ἐν λ. Roscher, Lex. der griech. Mythologie, στ. 441, πρβλ. καὶ στ. 440 Apollon und Mars, σελ. 84.

4. Σπ. Λάμπρου, De conditorum coloniarum graecarum, σελ. 8 ἐνθα καὶ παραπομπαί.

5. Αὐτόθ. σελ. 8 κ.έ.

6. Εὐριπ. Ἴων 136, 74.

7. C.I.G. I 468.

ἐλατρεύετο ὁ Ἄπόλλων ὡς ἀρχηγέτης καὶ πατρῶος¹. Ὅμοίως ὑπὸ τῶν Μεγαρέων², οἵτινες λατρεύοντες αὐτὸν ὡς ἀρχηγέτην, ἐθεώρουν αὐτὸν οἰκιστὴν καὶ κτίστην τῆς πόλεως αὐτῶν, δεικνύοντες μάλιστα καὶ τὸν λίθον « ἐφ' οὗ καταθεῖναι λέγουσιν Ἄπόλλωνα τὴν κιθάραν, Ἀλκιάθω τὸ τεῖχος συνεργαζόμενον »³ καὶ οὗ τὸ ξόανον οὗτοι ἐπίσης « Ἀρχηγέτην ἐπονομάζουσι »⁴.

Ὅμοίως καὶ οἱ Χαλκιδεῖς οἰκιστὰι τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Νάξου ἐλάτρευον τὸν Ἀρχηγέτην Ἄπόλλωνα:

Ἑλλήνων δὲ πρῶτοι Χαλκιδεῖς ἐξ Εὐβοίας πλεύσαντες μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξον ᾤκισαν καὶ Ἄπόλλωνος ἀρχηγέτου βωμὸν... ἰδρύσαντο ἐφ' ᾧ, ὅταν ἐκ Σικελίας θεωροὶ πλέωσι, πρῶτον θύουσι⁵

πρὸς ὃ πρὸβλ. τὸ τοῦ Ἀππιανοῦ:

...ᾠρμίσατο ἐς τὸν ἀρχηγέτην Ναξίων⁶ τὸν θεὸν... ὁ δὲ ἀρχηγέτης Ἄπόλλωνος ἀγαλμάτιόν ἐστιν ὃ πρῶτον ἐστήσαντο Ναξίων οἱ ἐς Σικελίαν ἀπωρισμένοι⁷.

Παρομοίως καὶ ἐν ἄλλαις μητροπόλεσιν ἐθεωρεῖτο ὁ Ἄπόλλων ὡς οἰκιστὴς αὐτῶν⁸. Τὴν γενικὴν περὶ τοῦ Ἄπόλλωνος οἰκιστοῦ ἀντίληψιν ἐκφράζει ὁ Καλλίμαχος ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἄπόλλωνα ὕμνῳ αὐτοῦ:

Φοίβω δ' ἐσπόμενοι⁹ πόλιας διεμετρέησαντο
ἄνθρωποι· Φοῖβος γὰρ αἰὲ πολίεσσι φιληδεῖ
κτιζομέναις¹⁰· αὐτὸς δὲ θεμελίια Φοῖβος ὑφαίνει¹¹.

Οἱ κάτοικοι δὲ τῶν μητροπόλεων, ἀναχωροῦντες πρὸς ἴδρυσιν

1. Ἀρποκρατ. ἐν λ. Ἄπόλλων πατρῶος. Πλατ. Εὐθυδ. 302 C. Δημοσθ. πρὸς Εὐβουλ. 54. Πλουτ. Ἀλκιβ. 2. Διοδ. Σικελ. 17, 57. Περβλ. Εὐριπ. Ἴων 136, 74. Ἰμέρ. Σοφιστ. Ὀμιλ. 10, 5. Περβλ. ἄνωτ.

2. Παυσ. 1, 42, 2. 5. Περβλ. « Ἡ πόλις ἢ Μεγαρέων δάφνης στεφάνῳ παρὰ τοῦ Ἄπόλλωνος τοῦ τῆς πόλεως Ἀρχηγέτου »: Die Ehrentafel des Kassandros ἐν Denkmäler und Forschungen, Archäol. Zeitung 13 Nr. 75.

3. Παυσ. 1, 42, 2.

4. Αὐτόθ. 1, 42, 5.

5. Θουκ. 6, 3, 1.

6. Ἄλλη γρ.: ἀξιῶν.

7. Ἐμφυλ. 5, 109. Περβλ. Παυσ. 1, 42, 5.

8. Σπ. Λάμπρου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 8 - 9. Περβλ. Ὀμηρ. Ἰλ. Η 452: κτίσις Ἰλίου.

9. Ἄλλη γρ.: δὲ σπόμενοι.

10. Ἄλλαι γρ.: κτιζομένης, κτιζομένησ'.

11. Στ. 55 - 57.

ἀποικίας τινός, παρελάμβανον μεθ' ἑαυτῶν πάσας τὰς ἐν τῇ μητροπόλει τιμὰς καὶ θυσίας τῶν θεῶν¹. Οὕτω, συμπεραίνει ὁ Σπ. Λάμπρος², « πῶς οὐκ ἂν συμπαραλαμβάνοιεν μὲν τὴν τοῦ παλαιοῦ καὶ πανελληνίου Ἀπόλλωνος τιμὴν, θεραπεύοιεν δ' αὐτὸν ὡς ἀρχηγέτην, ἤδη ταύτης παρὰ τῶν γονέων ἀξιούμενον τῆς λατρείας ; »

Ὁ Ἀπόλλων ἦτο ἐπίσης θεὸς τῆς Ἀνοίξεως. Ἡ καταλληλοτέρα πρὸς μετανάστευσιν ἐποχὴ ἦτο ἢ ἐποχὴ τῆς ἀνοίξεως, διότι οἰαδήποτε ἄλλη ἐποχὴ θὰ ἦτο ἐγγυτέρα τοῦ ἐπακολουθοῦντος χειμῶνος, ὅστις θὰ ἀνέκοπτε τὰς πρὸς ἐγκατάστασιν εἰς τὴν νέαν χώραν ἐργασίας τῶν μεταναστῶν. Φυσικῶ τῷ λόγῳ, τὸν θεὸν τῆς ἀνοίξεως ἐξέλεγον οὗτοι ὡς προστάτην καὶ ἀρχηγέτην αὐτῶν³.

Εἰς τὴν νέαν χώραν μετέβαινον οὗτοι ὡς κατακτηταί. Καὶ ἐγκαθιστάμενοι εἶχον νὰ παλαίσουν ἀμυνόμενοι κατὰ τῶν πέριξ ἐχθρικῶν φύλων. Τὸν θεὸν ὄθεν τοῦ πολέμου Ἀπόλλωνα ἐπεκαλοῦντο καὶ αὐτὸν ἰδιαιτέρως ὡς ἀρχηγὸν αὐτῶν ἐτίμων⁴.

Ἀλλὰ καὶ ὡς Δελφίνιος ὁ Ἀπόλλων ἦτο ὁ θεὸς τῶν θαλασσῶν καὶ τῶν ἀκτῶν⁵ καὶ συνεπῶς ὁ ἰδιαίτερος προστάτης τῶν θαλασσοπλοούντων ἀποικιστῶν.

Μία ἰδιαιτέρα μορφή ἀποικισμού ἦτο καὶ ἡ ἐξῆς : εἰς ἐποχὰς δυστυχίας καὶ γενικῶς δυσπραγίας, π.χ. ἀφορίας⁶, καθωρίζετο ὑπὸ τῆς πολιτείας ὠρισμένος ἀριθμὸς ἀτόμων⁷, ἅτινα ὄφειλον ὅπως μεταναστεύσωσι. Ταῦτα ἀνεχώρουν ἐκ τῆς μητροπόλεως ἐγκαθιστάμενα εἰς ἄλλην χώραν, ὅπου ἴδρουν ἀποικίας. Τοῦτο ἐγένετο πρὸς ἐξευμενισμόν τῶν θεῶν καὶ ἐπεῖχε θέσιν ἀνθρωποθυσίας⁸. Τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ πληθυσμοῦ τῆς

1. Σπ. Λάμπρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 11. Ἰδ. Στράβ. 4, 179. Πaus. 4, 34, 11. Ἰάμβλ. ἐν βίῳ Πυθαγ. 2, 4. Πρβλ. C.I.G. 2655.

2. Ἐνθ' ἄνωτ.

3. W. H. Roscher, Lex. Mythol. I¹ στ. 440, τοῦ αὐτοῦ, Apollon und Mars, σελ. 82 κ.ἄ.

4. Πρβλ. W. H. Roscher, Lex. Mythol. I¹ στ. 440. Apollon und Mars, σελ. 82.

5. E. Curtius, Griech. Geschichte I⁶ σελ. 494.

6. Στράβ. 257.

7. « Ἀπαρχαὶ ἀνθρώπων » (ἴδ. παραπομπ. παρὰ Roscher, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 85), « ἱεροὶ τοῦ Θεοῦ, Δελφῶν ἀποικοὶ » (*Aθήν. 4, 173 f = Ἀριστοτ. fragm. 631 ed. V. Rose).

8. K. F. Hermann, ἐνθ' ἄνωτ. II, Lehrbuch der gottesdienstl. Altertümer παρ. 27, 15. W. H. Roscher, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 84. Lex. Mythol., στ. 441.

μητροπόλεως ἀφιερουῖτο κατὰ κανόνα εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ¹ μεταβαῖνον δὲ εἰς τὴν νέαν χώραν τὸν Ἀπόλλωνα ἐθεώρει ὡς ἀρχηγέτην. Οἱ ἀποικοὶ εὐρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν προστασίαν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐθεωροῦντο ἐν τῇ νέᾳ χώρᾳ ὡς ἱερὰ πρόσωπα². Ἀποικισμὸς κατὰ τοιοῦτον τρόπον δὲν ἦτο σπάνιος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα³.

Ἐκ τούτων ἀπάντων καθίσταται προφανὲς ὅτι ἦτο λίαν φυσικὸν ὅπως τιμᾶται ἐξ ὅλων τῶν θεῶν κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀπόλλων ὡς ἀρχηγὸς-ἀρχηγέτης, ὑπὸ τε τὴν χρονικὴν καὶ τὴν τακτικὴν τῆς λέξεως σημασίαν. Ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν, δυνάμεθα νὰ παραλληλίσωμεν τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς ἄλλας αὐτοῦ παρεμφερεῖς καὶ ἐχούσας ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀποικισμὸν, ὡς λ.χ. ἀγήτωρ, ἔτι δὲ καὶ οἰκιστῆς καὶ κτίστης, ἀρα προσιάτης τῆς ἀποικίας, περὶ ὧν ἴδ. κατωτέρω. Αἱ προσωνυμίαι αὗται ἔχουσι σχέσιν καὶ πρὸς τοὺς μύθους, καθ' οὓς ὁ θεὸς οὗτος προσωπικῶς, ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἢ τοῦ ἀφανοῦς, ὠδήγει τοὺς ἀποίκους καὶ ἐβοήθει αὐτοὺς ἰδιοχείρως εἰς τὴν κτίσιν τῆς πόλεως⁴. Πρβλ. τὰ ὀνόματα πόλεων ὡς Ἀπολλωνία, Φοιβία, Πυθόπολις κ.λ.π.⁵.

1. Πρβλ. Στράβ. 257 : Κτίσμα δ' ἐστὶ τὸ Ῥήγιον Χαλκιδέων, οὓς κατὰ χρησμὸν δεκατευθέντας τῷ Ἀπόλλωνι δι' ἀφορίαν ὕστερον ἐκ Δελφῶν ἀποικῆσαι δευρό φασι.

2. Ὡς συνέβη μὲ τοὺς εἰς Ῥήγιον ἀποσταλέντας Χαλκιδεῖς. Πρβλ. E. Curtius, Griech. Geschichte I⁶ σελ. 494.

3. Ἰδ. Διον. Ἀλικαρν. 1, 16. Στράβ. 250. 257. Πρβλ. Ἀθην. 4, 173f = Ἀριστοτ. Fragm. 631 ed. V. Rose. W. H. Roscher, Lex. Mythol. στ. 441. Τοῦ αὐτοῦ, Apollon und Mars, σελ. 84. Müller, Dorier I σελ. 255 - 260. K. F. Hermann, Lehrbuch der gr. Antiquitäten II Lehrbuch der gottes - dienstlichen Altertümer 20, 17. Schömann, Gr. Altert. II σελ. 210 κ.έ. Ἀντίστοιχον πρὸς τοῦτο ἦτο ἐν Ἰταλίᾳ τὸ ver sacrum. Roscher, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Πρβλ. τὸν ἄνωτ. ὕμνον πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα τοῦ Καλλιμάχου. Τὸ ἐπίσης ἄνωτ. χωρίον Πaus. 1, 42, 2 ἐπίσης 5, 22, 3. Ὀμηρ. Ἰλ. Η 452. Κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Κρήσης ὁ Ἀπόλλων ὠδήγει τοὺς Κρήτας ἀποίκους ὑπὸ μορφὴν δελφίνου, Ὑμν. εἰς Ἀπολλ. Πυθ. 259, 295, 316. Πρβλ. Pieske, Krisa ἐν PW XXII στ. 1892. O. Gruppe, Griech. Mythologie I σελ. 101 ὑποσ. 12. Κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Κυρήνης ἐνεφανίσθη ὡς κόραξ, Καλλιμ., ἐνθ' ἄνωτ. 66. Πρβλ. Διοδ. Σικελ. 1, 12.

5. E. Curtius, Griech. Gesch. I⁶ σελ. 494. Μόνον αἱ τὸ ὄνομα Ἀπολλωνία φέρουσαι πόλεις ὑπερβαίνουναι τὴν τριακοντάδα. Ἰδ. PW III ἐν λ.

3. Ἄρχηγός - ἀρχηγέτης ἐν τοῖς νομίσμασιν.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς ἀρχηγέτου καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀπεικονίσεως αὐτοῦ ἐν τοῖς νομίσμασι τῶν τιμωσῶν αὐτὸν πόλεων, ἐπιγραφομένης τῆς προσωνομίας ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων. Οὕτως ἐν Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας, ἔνθα ὁ Ἀπόλλων ἐλατρεύετο ὡς ἀρχηγέτης, νομίσματα τῆς μετὰ τὸν Τραϊανὸν ἐποχῆς ἀπεικονίζουν κεφαλὴν Ἀπόλλωνος μετὰ λύρας ἢ ἀκτινοβολοῦσαν ὡς Ἡλίου¹, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ².

Ὁμοίως ἐν Ἀλαίση τῆς Σικελίας, νομίσματα κοπέντα περὶ τὸ 340 π.Χ. ἔφερον κεφαλὴν τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΡΧΑΓΕΤΑΣ³. Παρομοίως καὶ ἐν Ταυρομενίῳ τῆς Σικελίας, νομίσματα κοπέντα μεταξὺ 358 - 275 π.Χ. περίπου, ἔφερον ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως κεφαλὴν τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΡΧΑΓΕΤΑΣ, ἐπὶ τῆς ἐτέρας δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΤΑΝ, μετὰ ταύρου, λύρας, τρίποδος ἢ σταφυλῆς⁴.

4. Ἄρχηγός - ἀρχηγέτης ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς.

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀναθηματικῶν στηλῶν καὶ ἄλλων ἐπιγραφῶν καταδείκνυται ἐναργῶς ἡ διάδοσις τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος ἀρχηγοῦ - ἀρχηγέτου. Οὕτως, ἐκ τῶν τὸν Ἀπόλλωνα ἀρχηγὸν ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ γενάρχου ἀναφερουσῶν ἐπιγραφῶν, σημειοῦμεν ἐνδεικτικῶς τινάς, εἰς τοὺς Σελευκίδας ἀναφερομένας, ὧν ὁ Ἀπόλλων ἐθεωρεῖτο γενάρχης⁵:

...μετὰ τοῦ ἱερέως τοῦ τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου τῷ τε Ἀπόλλωνι τῷ ἀρχηγῷ τοῦ γένους αὐτοῦ καί...⁶

1. « Τὸ ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἀρχικῶς εἶχε τὴν σημασίαν ἐνὸς θεοῦ τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἡλίου, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐν τῶν ἀσφαλεστέρων δεδομένων τῆς μυθολογίας ». W. H. Roscher, Lex. Mytholog. I¹ στ. 422. Ἴδ. καὶ κατωτ. σελ. 104.

2. Πρβλ. Head, Hist. Num. σελ. 676. Eckhel, Doctr. Numorum Veterum III σελ. 154.

3. Head, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 126.

4. Αὐτόθ. σελ. 188.

5. Τὸν σχετικὸν μῦθον περὶ τῆς ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος καταγωγῆς τοῦ ἤδη ἐν ζωῇ θεῶν τιμῶν ἀπολαύοντος Σελεύκου τοῦ Α', γενάρχου τῶν Σελευκιδῶν, δίδει ὁ Ἰουστίνος, 15, 4, 2-9. Πρβλ. Ditt. Or. 219, ὑποσ. 18. Ἴδ. καὶ Stähelin, Seleukos I ἐν PW 2α σειρά III στ. 1231 κ.έ.

6. Ditt. Or. 219, 26.

*Επίσης :

...καὶ θυσίαν συντελεῖν τῷ βασιλεῖ Σελεύκῳ... τιθέτω δὲ καὶ ἀγῶνα... ὡς καὶ τοῦ *Απόλλωνος τελεῖται τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ γένους αὐτοῦ ¹.

*Ομοίως μετὰ τοῦ συνωνύμου « ἀρχηγέτης » :

ὁ τε θεὸς ὁ ἀρχηγέτης τοῦ γένους τῶν βασιλέων... ²

*Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν πόλεων, ὧν ὁ *Απόλλων ἐθεωρεῖτο ἀρχηγέτης = κτίστης, οἰκιστής, προστάτης, ἀναφέρομεν τινὰς κατ' ἐκλογήν.

*Ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Κυρήνης ἀναφέρεται :

...τὰν ἀποικίαν ἀπέστελλον κατὰ τὰν ἐπίταξιν τῷ *Από[λ]λωνος τῷ *Αρχαγέτα ³.

*Ομοίως ἐν Κυρήνῃ καθιστῶν Πτολεμαῖος Ζ' ὁ Εὐεργέτης τοὺς Ρωμαίους κληρονόμους τῷ 155 π.Χ. χαράσσει ἐν μαρμαρίνῃ στήλῃ :

Μάρτυρας δὲ τούτων ποιῶμαι Δία τε... καὶ τὸν *Ἡλιον καὶ τὸν *Αρχηγέτην *Απόλλωνα... ⁴

*Ομοίως ἐν ἀφιερῶσει ἐξ Αἰγύπτου σημειοῦται :

θεῷ μεγίστῳ ἀρχηγέτῃ *Απόλλωνι ⁵.

*Επίσης ἐν *Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας :

*Απόλλωνι ἀρχηγέτῃ... ⁶

Καὶ ἐν *Ατταλείᾳ τῆς Παμφυλίας :

...ἱερέα διὰ βίου *Απόλλωνος *Αρχηγέτου... ⁷

καὶ

...ἱερέα διὰ βίου θεοῦ *Απόλλωνος *Αρχηγέτου ⁸

*Ομοίως ἐν Μεγάροις :

*Ἡ πόλις ἡ Μεγαρέων δάφνης στεφάνῳ παρὰ τοῦ *Απόλλωνος τοῦ τῆς πόλεως ἀρχηγέτου ⁹.

*Επίσης πρβλ. :

*Αναξίων... *Απόλλωνι *Αρχαγέτα ¹⁰.

1. Αὐτόθ. 212, 13.

2. Δηλ. τῶν Σελευκιδῶν. Αὐτ. 237, 5.

3. S.E.G. IX 3, 9 - 10, 4^{ου} αἰ. π.Χ.

4. S.E.G. IX 7, 24 - 26.

5. S.E.G. VIII 608. E. Kiessling, Sammelbuch gr. Urkunden aus Ägypten V 7747, 2^{ος} - 3^{ος} αἰ. μ.Χ.

6. Cagnat, I.G. IV 808 καὶ σχόλ. Πρβλ. Eckhel, ἐνθ' ἄνωτ.

7. Αὐτόθ. III 780.

8. Αὐτόθ. 781. S.E.G. VI 651.

9. Ditt. Syll. 291, 22.

10. S.E.G. XI 328α.

Ταῦτα ὡς πρὸς τὰς ἐπιγραφάς, ἀτόμων καὶ πόλεων, τιμωσῶν τὸν Ἄπόλλωνα ὡς ἀρχηγέτην αὐτῶν.

Ἐνταῦθα μνημονευτέα ἡ περίφημος ἐπιγραφή τῆς Κῶ, ἡ μαρτυροῦσα περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀγώνων ἐν Ἀλικαρνασσῶ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄπόλλωνος, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν « ἀρχηγέσια ». Τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς τμημα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἔχει οὕτως :

Ἀρχηγέ[σια ἐ]ν Ἀλικαρνασσῶ παῖδας... Ἀρχηγέσια ἐν Ἀλ[ι]-καρνασσῶ πόλει ἀγενείους... [.. ἐν] Ἀλικαρνασσῶ...¹

Ἡ βᾶσις καὶ προϋπόθεσις τῶν ἀγώνων τούτων εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Ἄπόλλωνος ἀρχηγέτου, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὀδηγοῦ καὶ ἡγήτορος τῶν ἀποίκων², οἵτινες ὑπὸ τοῦ Ἄπόλλωνος ὀδηγούμενοι ἔκτισαν τὴν πόλιν³.

Ὅμοίως μνημονευτέαι αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Δήλου, ἐνθα ὁ Ἄπόλλων ἐλατρεύετο παρομοίως ὡς ἀρχηγέτης, αἵτινες ὁμιλοῦσι περὶ ὑπάρξεως ἰδιαιτέρας περιοχῆς ἀφιερωμένης εἰς τὸν Ἄπόλλωνα ἀρχηγέτην ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν « ἀρχηγέσιον »⁴.

5. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωρίων καταφαίνεται ὅτι τὰ προσωνύμια τοῦ Ἄπόλλωνος ἀρχηγός - ἀρχηγέτης τίθενται οὐ μόνον μετὰ προσδιορισμοῦ (π.χ. ἀρχ. Ναξίων, τοῦ γένους, τῆς πόλεως) ἀλλὰ καὶ ἄνευ αὐτοῦ, μεμονωμένως (π.χ. Ἄπόλλων ἀρχηγέτης). Οὕτω καὶ ἐν τῇ ποιήσει :

ὁ δ' ἀρχαγέτας ἔδωκ' Ἄπόλλων
θῆρας αἰνῶ φόβω...⁵

Ἄλλ' ἡ προσωνυμία ἀρχηγέτης ἀναφερομένη εἰς τὸν Ἄπόλλωνα δύναται νὰ ἔχη ὡς ἀντικείμενον οὐχὶ μόνον τοὺς ἀνθρώπους, παρ' ὧν οὗτος ὡς γενάρχης λατρεύεται, ἢ τοὺς ἀποίκους, ὧν οὗτος προστάτης καὶ ὀδηγός λογίζεται· ἐνίοτε ὀνομάζεται ὁ Ἄπόλλων ἀρχηγέτης ἐν ἀνα-

1. The Inscriptions of Cos, ed. W. R. Paton - E. L. Hicks, 105, 13 κ.έ. = Bull. corr. hell. V 1881, σελ. 232 = Ditt. Syll. 400.

2. M. P. Nilsson, Gr. Feste σελ. 177. Πρβλ. W. H. Roscher, Apollon und Mars σελ. 83.

3. Εἰς Ἀλικαρνασσὸν εἰσήγαγον τὴν λατρείαν τοῦ Ἄπόλλωνος ἀρχηγέτου Τροϊζήνιοι ἀποικοί. Πρβλ. L. Preller, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 257, ἐνθα καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί.

4. Inscr. Délos 316. 115, 3ος αἰ. π.Χ. αὐτόθι 461 A β 49, 2ος αἰ. π.Χ.

5. Πίνδ. Πυθιον. 5, 60 (80).

φορᾶ πρὸς τι ἄλλο. Οὕτως ὀνομάζεται « τῶν μουσῶν ἀρχηγέτης »¹. Πρὸς τοῦτο παράλληλος τυγχάνει ἡ ἔπωνυμία τοῦ Ἁπόλλωνος Μουσηγέτης² (Μουσαγέτης³, Μουσαγέτας⁴), πρὸς ἣν πρβλ. τὴν ἔπωνυμίαν Νυμφηγέτης⁵. Ἐπίσης πρβλ. τὰς ἔπωνυμίας αὐτοῦ Μοιραγέτης⁶, Μοισαγέτας⁷, Ἑβδομαγέτης⁸ κ.λ.π. Ἐν ταῖς σχετικαῖς δ' ἔπωνυμίαις αὐτοῦ ἀγησίχορος⁹ καὶ ἀγέχορος¹⁰, ἡ σημασία τοῦ ἡγεῖσθαι - ἄγειν δηλοῦται διὰ τοῦ α' συνθετικοῦ.

6. Συγγενῆ ἔπωνυμία τοῦ Ἁπόλλωνος, ὑφ' ἧς οὗτος ἐλατρεύετο ἐν τε ταῖς ἀποικίαις καὶ ταῖς μητροπόλεσιν, εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ἁγήτωρ (Ἡγήτωρ), ἐπὶ κλησις τοῦ Ἁπόλλωνος Καρνείου, ἀρχηγοῦ τῶν Δωριέων ὄντος, ἐν Ἄργει¹¹. Τούτου ὁ ἱερεὺς ὀνομάζεται καθ' ἑἷς Ἡσύχιον¹² ἀγητῆς¹³, ἡ δὲ ἑορτὴ ἀγητόρια¹⁴ ἢ ἀγητορία¹⁵. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἑτέρας ὀνομασίας τῆς γνωστῆς δωρικῆς ἑορτῆς τῶν καρνειῶν¹⁶, πρὸς τιμὴν τοῦ Καρνείου Ἁπόλλωνος¹⁷, ὃν πρβλ. πρὸς τὸν

1. « οἱ λόγιον θεὸν καὶ τῶν Μουσῶν ἀρχηγέτην τὸν Πύθειον ὀνομάζοντες » Θεοδώρητ. Ἐκκλ. Ἰστ. ΠΙ, Πρωσ. 200, 17.

2. Ἀριστοτείδ. I 2 C. 28 C. Σκῦμν. Χίος 59 - 60 (μουσηγέτης' πρβλ. Bruchmann, Epith. deorum σελ. 23 ἐν λ. Διδυμεύς). Σαπφ. Fragm. 147 ed. Bergk. Kaibel, Epigr. 1025, 3. Ἰ. Τζέτζ. hist. var. chilia-des 13, 668 ed. Th. Kiesslingius. Στράβ. 10, 3, 10.

3. Ἰδ. W. Roscher, Apollon ἐν Lex. Mythol. I 1 στ. 435, ἐνθα καὶ παραπ.

4. S.E.G. XV (1958) 517 AII 4.

5. Ditt. Syll. 1033.

6. Ἰδ. L. Preller, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 533 ἐνθα καὶ παραπ.

7. Πινδ. fragm. 116.

8. Αἰσχύλ. Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβ. 800. Πρβλ. Ἡροδ. 6, 57. C.I.G. 463 σχόλ.

9. Wernicke, Apollon ἐν PW III στ. 17, 11.

10. Ἰδ. Bruchmann, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 23 ἐν λ. δίδυμος.

11. Σχόλ. Θεοκρ. 5, 83. Πρβλ. Εὐριπ. Μήδ. 426. Wentzel, Agetor ἐν PW I στ. 807. Wernicke, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 41. 54. W. H. Roscher, Apollon und Mars σελ. 83, ὑπόσημ. 180.

12. 499.

13. Πρβλ. τὴν ὀνομασίαν ἀγήτωρ = ἱερεὺς τῆς Ἀφροδίτης. Αὐτόθ. 502. Πρβλ. Wentzel, Agetor, ἐν PW I στ. 807.

14. Αὐτόθ. πρβλ. Θεόπομπ. ἐν Σχολ. Θεοκρ. 5, 83. Stengel, Agetoria ἐν PW I στ. 807. Πρβλ. Wentzel, ἐνθ' ἄνωτ.

15. Stengel, ἐνθ' ἄνωτ.

16. Αὐτόθ.

17. Παραπ. Ἰδ. παρὰ Wernicke, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 55. Περὶ τοῦ Καρ-

Ε.Σ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Τράγιον Ἀπόλλωνα¹. Τὸ ὅτι ἡ λ. Κάρνειος παράγεται ἐκ τοῦ κάρνος² = κριὸς καὶ ἡ σχέσις ἐξ ἄλλου ἐν γένει τοῦ Ἀπόλλωνος Καρνείου πρὸς τὸν κριόν³, οὕτινος κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ ἡγεῖσθαι τοῦ ποιμνίου, συνηγορούσης καὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ Ἀπόλλωνος Καρνείου « Ἀγήτωρ » καὶ τῆς ἑορτῆς τῶν καρνείων « ἀγητόρια » δεικνύουσι πόσον ἡ λατρεία τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὴν θεώρησιν τοῦ θεοῦ τούτου ὡς ἡγέτου, τὴν « τακτικὴν » δηλαδή θεώρησιν αὐτοῦ, κινητικὴν τε καὶ στατικὴν. Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἀκριβῶς θεωρεῖται καὶ ὁ Ἀπόλλων ἀρχηγέτης, ἡ σχέσις τῆς λατρείας τοῦ Καρνείου πρὸς τὴν τοῦ Ἀρχηγέτου, ἄρα καὶ ἡ τῶν προσωνομίων αὐτῶν τούτων, τυγχάνει προφανῆς.

Ἐνταῦθα μνημονευτέα δύο χωρία τοῦ Πausανίου:

Ἐν 3, 20, 9 ἀναφέρεται ὁ « Κράνιος Στεμμάτιος », ὅστις ταυτίζεται μετὰ βεβαιότητος⁴, πρὸς τὸν Κάρνειον. Τὸ « Στεμμάτιος », ἐκ τῆς λ. στέμμα, ὑποδηλοῖ προφανῶς τὸν ἡγεμόνα, τὸν ἄρχοντα, τὸν ἀρχηγόν.
Ἐν 3, 14, 6 ἀναφέρεται: « προελθόντι δὲ ἀπὸ τοῦ δρόμου...⁵ ἱερὸν Ἀπόλλωνός τε Καρνείου καὶ Ἀρτέμιδος Ἡγεμόνης »· ἡ πολλοῦ παρατηρουμένη κοινὴ λατρεία τῶν δύο θεοτήτων τούτων καὶ δὴ πολλάκις ὑπὸ ἑπωνύμια δηλοῦντα κυριότητα, ὡς προηγέται ἡ ἀρχηγοί⁶, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ μεμονωμένη λατρεία τούτων ὑφ' ὅμοια ἑπωνύμια, πολὺν ἀφιαῖσι χῶρον διὰ παραλληλισμὸν τοῦ « Κάρνειος » πρὸς τὸ « Ἡγεμόνη » καὶ καθιστῶσι λίαν πιθανὰ τ' ἀνωτέρω περὶ τακτικῆς θεωρήσεως τοῦ Καρνείου λεχθέντα. Οὕτω τὰ δύο ταῦτα χωρία τοῦ Πausανίου ἐνισχύουσι τὰς ἐκτεθείσας ἀπόψεις περὶ τῶν σχέσεων τοῦ

νείου Ἀπόλλωνος πολλὰ ἔχουσι γραφῆ. Ἰδ. κυρίως Preller, Griech. Mythol. I⁴ σελ. 248 κ.έ. Wide, Lakonische Kulte, σελ. 84 κ.έ. καὶ 391. Adler, Karneios, ἐν PW XX στ. 1989 κ.έ. ἔνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

1. Ἰδ. Preller, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 270 ὑποσ.

2. Adler, ἔνθ' ἄνωτ. στ. 1989 ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

3. Πaus. 3, 13, 3-5 (3: « Ἰδρυτο δὲ ἐν οἰκίᾳ Κριοῦ τοῦ Θεοκλέους, ἀνδρὸς μάντιος »). Ἰδ. Adler, ἔνθ' ἄνωτ. στ. 1989 κ.έ. Wide, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 84. Πρβλ. τὴν ἐν Σπάρτῃ εὑρεθεῖσαν ἐπιγραφὴν I.G. V 1, 222, ἐν ἣ ἀναφέρεται καὶ ὁ « Κάρνειος » (χωρὶς νὰ ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀπόλλων) καὶ ἧς ὑπεράνω εὑρίσκεται ζεῦγος κεράτων κριοῦ.

4. Ὡς ἀπέδειξεν ὁ Wide, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 79. Πρβλ. Nilsson, Griech. Feste, σελ. 121. Adler, ἔνθ' ἄνωτ. στ. 1990.

5. Πρβλ. Κάρνειος Δρομαῖος. IG V 1, 497. 589. 608. Πaus. 3, 14, 6. Ἰδ. καὶ Wide ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 77 κ.έ. Jessen, Dromaios ἐν PW Xστ. 1712.

6. Ἰδ. κατωτ. παράγρ. « Ἀρτεμις ».

Καρνείου πρὸς τὸν ἀρχηγὸν - ἀρχηγέτην οὕτως, ὥστε νὰ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος σχεδὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἐπωνυμία τοῦ Ἑπόλλωνος « Κάρνειος » ἀνήκει μεταξὺ τῶν ἐπωνυμιῶν ἐκείνων, αἵτινες δηλοῦσι κυριότητα.

Ἐν Ρόδῳ ἐλατρεύετο ὁ Ἑπόλλων ὡς *Στρατάγιος*¹. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἐνέχει καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἄγειν - ἡγεῖσθαι, εἶναι ὅμως βεβαίως καθαρῶς πολεμικὸν ἐπίθετον, ὡς καὶ τὰ ἀπονεμόμενα εἰς ἑτέρους πολεμικοὺς θεοὺς². Πρὸβλ. Ζεὺς Στρατίος ἢ Στρατηγός³, Στράτειος⁴, Ἑρης Στρατίος⁵, Ἑθηνᾶ Στρατία⁶, Ἑφροδίτη Στρατεία⁷ κ.λ.π.

Ἑλλαχοῦ ἐλατρεύετο οὗτος ὡς *προκαθηγεμών*⁸.

Ἑτερα σχετικὰ προσωνύμια, ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Ἑπόλλωνα εἶναι καὶ τὰ *Δεσπότης*⁹, ἙΑναξ¹⁰, *Κύριος*¹¹ κ.ἄ.

Ἑμεσον σχέσιν πρὸς τὸ ἀρχηγέτης παρουσιάζουσι τὰ ἐπωνύμια τοῦ Ἑπόλλωνος *οἰκιστής* καὶ *κτίστης*. Τὰ ἐπωνύμια ταῦτα, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχηγέτης ἀποτελοῦσι τὰ τρία βασικὰ ἐπίθετα, δι' ὧν ἐχαρακτηρίζετο ὁ Ἑπόλλων ἐν ἀμέσῳ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἰδρυτικὴν τῶν ἀποικιῶν ἐνέργειαν αὐτοῦ.

Ἑὼς *οἰκιστής* (*οἰκιστὰς*)¹² ἐλατρεύετο ὁ Ἑπόλλων κατὰ τὸν μῆνα

1. Ross, Inscr. 3, 282.

2. Πρὸβλ. Roscher, ἐνθ' ἄνωτ. I 1 στ. 437.

3. Ἑἰδ. παραπ. παρὰ Gebhard, Stratos ἐν PW 2α σειρά VII στ. 256 κ.ἄ. L. Preller, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 109.

4. Athen. Mitt. XV (1890) 269.

5. Πλούτ. Ἑθθ. (ἔρωτ.) 757 D: καὶ κτείνοντας μὲν ἄρα καὶ κτεινομένους ἀνθρώπους ὄπλα τε καὶ βέλη καὶ τειχομαχίας καὶ λεηλασίας ἔσσι τις ἔφορῶν καὶ βραβεύων θεός (Ἑρης) Ἑννάλιος καὶ Στρατίος. Πρὸβλ. Etymolog. Magnum 729, 36.

6. Λοῦκ. Ἑταιρ. διάλ. 9, 1. Πλούτ. Ἑθθ. (Πολιτ. παραγγέλμ.) 801 E: « οὐδ' Ἑρεως Ἑνναλίου καὶ Ἑθηνᾶς Στρατίας ».

7. Ἑἰδ. παραπ. παρὰ Gebhard, Strateia ἐν PW 2α σειρά VII στ. 252 - 253.

8. Οὕτως ἐν Καλύμνῳ Cagnat, I.G. IV 1027. Bull. corr. hell. 1884, 28. 45. Ἑν Κῶ, αὐτόθ. 1881, 198. 228.

9. S.E.G. III. 533, 2 Ἑράκη.

10. Ἑἰδῆ ὁ Ἑὸμηρος ὀνομάζει πολλάκις τὸν Ἑπόλλωνα Ἑανακτα. Πρὸβλ. Usener, Götternamen, σελ. 221 ὑποσ. 6. Ἑἰδ. καὶ Baudissin, Kyrios als Gottesname II σελ. 209.

11. Cagnat I.G. I 1281. 1452.

12. Ἑὸ J. Kaerst, Geschichte des Hellenismus vol. II² σελ. 314, διαστέλλει τὴν ἔννοιαν τοῦ οἰκιστοῦ = ἔπανιδρύοντος (Neugründer) ἀπὸ τὴν τοῦ κτίστου - ἰδρυτοῦ (Gründer) μιᾶς ἀποικίας.

τῆς ναυσιπλοΐας Δελφίνιον ἐν Αἰγίνῃ¹ συνήθως μετὰ τῆς ἑτέρας προσωνυμίας Δωματίτης².

*Αμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἴδρυσιν τῶν ἀποικιῶν ἔχει καὶ τὸ ἕτερον ἐπωνύμιον κτίστης³. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὁ Ἀπόλλων ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀποίκων οὐ μόνον ὡς προστάτης αὐτῶν, ὁ ὀδηγῶν αὐτοὺς εἰς τὴν νέαν χώραν, ἀλλὰ καὶ ὁ βοηθῶν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐγκατάστασιν καὶ ἐμμέσως ἢ ἀμέσως συνεργῶν εἰς τὴν κτίσιν τῆς πόλεως αὐτῶν. Οὕτω, κατὰ τὸν μῦθον, συνειργάσθη ὁ Ἀπόλλων εἰς τὴν κτίσιν τῶν Μεγάρων⁴, μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος δὲ ἔκτισε τὸ τεῖχος τῆς Τροίας⁵. ἐνὶ λόγῳ,

... Φοῖβος... αἰεὶ πολίεσσι φιληθεῖ κτιζομέναις· αὐτὸς δὲ θεμελίλια Φοῖβος ὑφαίνει⁶.

7. Ἐνταῦθα μνημονευτέον τέλος τὸ φαινόμενον νὰ παρουσιάζονται πόλεις, αἵτινες ἀνάγουσι τὴν καταγωγὴν τοῦ ἀρχηγέτου ἢ τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος αὐτῶν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, καθιστῶσαι οὕτως αὐτὸν **ἐμμεσον**, οὕτως εἰπεῖν, ἀρχηγέτην αὐτῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἐν τῇ μυθολογίᾳ πλῆθος ἐρωτικῶν σχέσεων τοῦ Ἀπόλλωνος, αἵτινες ἄλλως ἐκφεύγουσι τοῦ ἀληθοῦς ἐρωτικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἐπλάσθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ μόνον ὅπως ἀναδείξωσι τὸν ἀρχηγέτην πόλεώς τινος εἰς ἀπόγονον (συνήθως υἱὸν) τοῦ Ἀπόλλωνος⁷. Ἡ

1. Πυθαῖνετ. fr. 5 = Σχολ. εἰς Πίνδ. Νεμ. V 81. Πρβλ. Johanne Schmidt, Oikistas ἐν PW XXXIV στ. 2117. M. P. Nilsson, ἐνθ' ἄνωτ. ὑποσ. 2. L. Preller, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 269. W. H. Roscher, Apollon und Mars σελ. 83. Πρβλ. Busolt, Griech. Staatskunde II 1266. Παυσ. 5, 22, 3. Αὐτονόητον τυγχάνει ὅτι τὸ ἐπωνύμιον τοῦτο δὲν ἔφερε μόνος ὁ Ἀπόλλων ἀλλὰ (καὶ κυρίως) καὶ ἄλλοι.

2. Πυθαῖνετ., ἐνθ' ἄνωτ. Πρβλ. M. P. Nilsson, ἐνθ' ἄνωτ. Ὁ W. H. Roscher, ἐνθ' ἄνωτ. θεωρεῖ τὴν λ. ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπὸ τῶν ἀποίκων εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἀποδιδομένων προσωνυμιῶν, ἐνῶ ὁ Wernicke (ἐνθ' ἄνωτ. στ. 19) κατατάσσει τὴν λέξιν μετὰ τῶν ἀυλαριοκῶς καὶ οἰκέτας μεταξὺ τῶν προσωνυμιῶν τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς προστάτου τῆς οἰκίας. Πρβλ. S. Wide, Lakonische Kulte, σελ. 46. 84 - 85. Jessen, Domatites ἐν PW IX στ. 1294 (Haus- und Gentilgott).

3. C.I.G. 5141. Εὐριπ. Ἴων 136, 74 = κτίστῳρ. Διόδ. Σικελ. 12, 35 ἐνθα αἱ ἔννοιαὶ κτίστης - οἰκιστῆς χρησιμοποιοῦνται ἀδιακρίτως. S.E.G. 128, 6. 172, 2. 257. 268. 278. 282. 286. 290. 292 - 297. Κτίστης καὶ σωτὴρ 99. Πρβλ. L. Preller, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Παυσ. 1, 42, 2. Πρβλ. αὐτ. 1, 42, 5.

5. Ἰδ. L. Preller, ἐνθ' ἄνωτ.

6. Καλλίμ., ἐνθ' ἄνωτ.

7. Πρβλ. Wernicke, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 28.

ἀναγωγή αὕτη εἰς τὸν Ἄπολλωνα μαρτυρεῖ τὴν ἰδιαιτέραν προτίμησιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου πρὸς τὸν Ἄπολλωνα ἀρχηγέτην. Περὶ τῆς κοινῆς λατρείας τοῦ Ἄπολλωνος μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἀρτέμιδος λέξομεν ἐν τέλει τῆς ἐπομένης παραγράφου (Ἄρτεμις).

8. Ὑπὸ τοῦ Roscher¹ θεωρεῖται ὁ Mars - Ἄρης ὡς ὁ παρὰ Ῥωμαίοις ἀντίστοιχος πρὸς τὸν Ἄπολλωνα θεός. Μεγίστη ὁμοιότης, σχεδὸν εἰπεῖν ταυτότης, παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν δύο τούτων θεοτήτων. Παρὰ τῶν Ῥωμαίων λατρεύεται ὁ Ἄρης ὡς ἀρχηγέτης, ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας μορφάς, ἥτοι ὡς πατρῷος² τε καὶ ὡς ὀδηγὸς τῶν ἀποίκων καὶ μῦθοι παράλληλοι, σχετικοὶ πρὸς τὴν ἰδρυσιν ἀποικιῶν ἢ τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ καταγωγήν προσώπου ἢ γένους τινός, ἀνευρίσκονται καὶ παρ' αὐτοῖς. Ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης τῶν μύθων τούτων πρὸς τοὺς ἀντιστοιχοὺς τοῦ Ἄπολλωνος καθιστᾷ περιττὴν ταυτολογίαν τὴν ἐκθεσιν τούτων ἐνταῦθα· παραπέμπομεν δ' ὅμως διὰ πλείονα, διὰ τοὺς ἀντιστοιχοὺς μύθους καὶ τὸν παραλληλισμὸν Ἄπολλωνος καὶ Ἄρεως ὡς καὶ διὰ τὰς σχετικὰς παραπομπάς, εἰς Roscher, ἐνθ' ἄνωτ.

β') Ἄρτεμις.

Ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ ἐλατρεύετο ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἄπολλωνος Ἄρτεμις, ἡ λεγομένη *Λευκοφρυηνή*, ὡς ἀρχηγέτις. Τὸ ἐπωνύμιον τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ πλείστων ἐπιγραφῶν³ συνήθως ὑπὸ τὸν τύπον :

τῇ ἀρχηγέτιδι τῆς πόλεως Ἀρτέμιδι Λευκοφρυηνῇ...⁴

ἀλλὰ καὶ μεμονωμένως :

τῇ ἀρχηγέτιδι τῆς πόλεως⁵.

Ὅμοίως :

...καθότι τιμήσουσιν οὕτως Ἄρτεμιν Λευκοφρυηνήν...
ἐὰμ Μάγνησιν ἐπὶ τὸν ἄγνόν ἀφιγμένοι βωμὸν ἀρχηγέτιδι γέρα
κεχωρισμένα κομίσωσιν...⁶

1. Apollon und Mars σελ. 78 - 87.

2. Πρὸβλ. τὴν ἐπιγραφὴν θεὸς πατρῷος ἐπήκοος Cagnat I.G. I 33.

3. Ἐξεδόθησαν ὑπὸ O. Kern, Die Inschriften von Magnesia am Maeander, Berlin, in the Hell. period. 31, 32 καὶ Appendix σελ. 318.

4. Ditt. Or. 231, 7. 232, 8. 319, 9. Syll. 261, 18. 552, 18.

5. Or. 233, 26.

6. Syll. 256, 21.